

ПЕРСОНАЛІЇ

Леонід Леонідович МІСІНКЕВИЧ,
доктор історичних наук, професор,
перший проректор з наукової роботи
Хмельницького університету управління та права

УДК 908 (477)

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ ЛЮДЯМ І НАУЦІ (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАДЕМІКА П. Т. ТРОНЬКА)

*Розкривається життєвий шлях та основні етапи
громадсько-політичної та наукової діяльності Героя
України, академіка НАН України П. Т. Тронька.*

Ключові слова: П. Т. Тронько, краєзнавство, історико-культурна спадщина, козацтво, комсомол, пам'яткоохоронна діяльність, "Реабілітовані історією".

12 липня 2015 р. виповнилось би **100 років** Герою України, відомому державному та громадському діячу, вченому історичному, академіку НАН України, літописцю українського краєзнавства, почесному громадянину семи міст і почесному професору 13 вищих навчальних закладів **Петру Тимофійовичу Троньку**.

Народився Петро Тимофійович 12 липня 1915 р. у селі Заброди (нині — Богодухівський район, Харківська область) у селянській сім'ї. Трудову діяльність розпочав у 1932 році робітником шахти в м. Держинську. Після закінчення учительських курсів у Богодухові працював учителем суспільствознавства й української мови в школі с. Кленове Богодухівського району, директором дитячого будинку м. Лебедина. З вересня 1936 р. до липня 1937 р. — курсант Єйської військової школи морських льотчиків. Демобілізувавшись, повернувся до мирних справ.

Молодого, енергійного, ініціативного працівника було обрано депутатом сільради, делегатом районного з'їзду рад Богодухівщини, секретарем сільської комсомольської організації. Згодом його висунули

на комсомольську роботу завідуючим відділу та обрали першим секретарем Лебединського райкому комсомолу. На початку 1939 року комсомольці обрали його секретарем Сумського обкому ЛКСМУ.

Війна застала П. Т. Тронька на посту першого секретаря Станіславського обкому комсомолу, де під його керівництвом здійснювалася багатопланова робота з ліквідації тяжких наслідків соціально-економічного і національного гноблення, залишених у спадщину Польщею на західних землях, безробіття, неписьменності й малописьменності серед молоді. Предметом особливої турботи стала організація культурно-освітньої роботи, зокрема на селі, створення українських шкіл та навчальних закладів, піднесення національної мови та культури [1, с. 49–50].

З перших днів війни він був у діючій армії. У складі військ Південно-Західного, Сталінградського, Південного та 4-го Українського фронтів пройшов важкими дорогами війни, обороняючи Київ, Харків, Сталінград та визволяючи Ростов-на-Дону і Донбас. У жовтні 1943 року за рішенням політичного керівництва країни П. Т. Тронько серед інших працівників, які мали довоєнний досвід роботи у державних, партійних, комсомольських органах, був відкликаний з діючої армії й затверджений першим секретарем Київського обласного і міського комітетів ЛКСМУ.

До напівзруйнованого, проте нескореного Києва П. Т. Тронько прибув вранці 6 листопада 1943 р. разом з маршалом Г. К. Жуковим, М. С. Хрущовим, О. П. Довженком, М. П. Бажаном, Ю. І. Яновським, В. С. Костенком. З цього дня Петро Тимофійович поринув у невідкладні справи киян, які вимагали не лише вміння розбиратися в різноманітних проблемах міста, а й чуйності, уваги та співчуття до киян, що за роки війни зазнали безмежних страждань, втратили рідних і близьких, майно та житло [1, с. 51].

Робота в комсомолі, якій він віддав понад 10 років, стала для нього школою загартування, вміння вникати у складні людські долі, організувати їх на вирішення невідкладних практичних завдань. У 1947 році його направили на навчання до Вищої партійної школи при ЦК ВКП(б). Наступного року він екстерном закінчив Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка і був зарахований в аспірантуру Академії суспільних наук, де в 1951 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук [2, с. 27].

Незабаром після цього молодий учений очолив відділ науки і вузів Київського обкому партії. За короткий час перебування на цій посаді він встиг багато зробити для налагодження діяльності столичних наукових та академічних установ, побуту вчених, викладачів, студентів. Їх проблеми були добре відомі Петру Тимофійовичу, адже упродовж 1952–1953 рр. він читав курс лекцій з історії Другої світової війни в Київському державному університеті. Наступних вісім років П. Т. Тронько працював секретарем Київського обкому Компартії України, а протягом 1960–1961 рр. — завідувачем відділу пропаганди й агітації ЦК КПУ. У березні 1961 року Петро Тимофійович був призначений заступником Голови Ради Міністрів УРСР. 17 років, працюючи на цій посаді, він присвятив турботам про розвиток середньої, професійно-технічної, вищої освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту [1,

с. 53–54]. Ігноруючи звинувачення у “дрібнобуржуазному українському націоналізмі”, Петро Тимофійович аргументовано доводив недоцільність звуження суспільних функцій української мови у виборі мови навчання. На його переконання, це могло стати першопричиною непоправних змін у суспільній свідомості. Подальше запровадження політики русифікації у 1960–1980-х роках підтвердило правоту вченого та політичного діяча.

В умовах ідеологічного тиску П. Т. Тронько наполегливо доводив вищому партійно-державному керівництву СРСР та УРСР необхідність реалізації відповідних національних проєктів. Один з них — увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з історією українського козацтва. Отримавши підтримку першого секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста та секретаря ЦК КПУ А. Д. Скаби, Петро Тимофійович зумів на засіданні політбюро ЦК КПУ в серпні 1965 року переконати членів політбюро ЦК КПУ, що широковідомі події героїчного минулого запорозького козацтва та Запорозької Січі увічнені вкрай незадовільно. А постанова Ради Міністрів УРСР від 18 вересня 1965 р. конкретизувала завдання увічнення пам'яті українського козацтва. Передбачалось спорудження меморіалу на о. Хортиця, встановлення обелісків на місцях козацьких січей. Пам'ятні знаки мали встановлюватися на місцях традиційних козацьких рад, 39 місцях бойової слави запорозьких козаків, на 28 місцях, пов'язаних з видатними діячами Запорозької Січі, на 7 місцях центральних козацьких паланок, на 10 місцях козацьких укріплень та сторожових постів, на 35 місцях поселень козаків та на 8 козацьких кладовищах окремих поховань [3, с. 10].

Суттєві зміни, які відбулися у 1972 року в керівництві Компартії України, інтерпретували хортецький проєкт як рецидив українського буржуазного націоналізму. Проте боротьбу за музей на о. Хортиця П. Т. Тронько не припинив. Працюючи в Академії наук України у 1987 році, він рішуче виступив проти спорудження мостового переходу через острів. Лише в умовах незалежної України відкрилась можливість повернутись до раніше накреслених планів. У 1993 році постановою Кабінету Міністрів України заповіднику було надано статус “національного”, а на виконання Указу Президента України від 29 квітня 2005 р. “Про невідкладні заходи щодо розвитку Національного заповідника “Хортиця” розроблено концепцію Державної програми розвитку Національного заповідника “Хортиця” [4, с. 10]. За цим стояла титанічна невтомна робота Петра Тимофійовича.

Справжній талант вченого й організатора науки розкрився в процесі підготовки багатотомної “Історії міст і сіл Української РСР”. Петро Тимофійович не просто був головою Головної редколегії видання, а душею всієї роботи, не випускав з поля зору жодної щонайменшої деталі у створенні цієї унікальної праці [5, с. 28]. Ця праця у вітчизняній історіографії і сьогодні не має аналогів у світі, адже до її написання долучились десятки тисяч самодіяльних дослідників, шанувальників минулого.

Найголовніше значення багатотомної “Історії міст і сіл Української РСР” полягає в тому, що вона дала могутній поштовх розвитку краєзнавчого руху в Україні, сприяла розповсюдженню серед населення

знань про рідний край, його історію, культуру, підвищила інтерес до пізнання і вивчення героїчної історії українського народу.

Постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР у 1967 році П. Т. Троньку, І. С. Слабєєву, О. К. Касименку та І. І. Компанійцю була присуджена державна премія СРСР в галузі науки і техніки.

Державницьку діяльність П. Т. Тронько завжди поєднував з науковою роботою. Ним було опубліковано низку монографій, присвячених історії молодіжного руху, подвигам наших співвітчизників у Другій світовій війні. Ці дослідження завершилися захистом у 1968 році докторської дисертації.

Особливим періодом у житті П. Т. Тронька були роки, коли він очолював Українське товариство охорони пам'яток історії і культури. За 22-річний період здійснено багато проектів із збереження минавшини України. Унікальною скарбницею культури українського народу став Музей народної архітектури і побуту поблизу с. Пирогів, який його співробітники справедливо називають "Троньківкою". Зводився він за рішенням уряду УРСР, прийнятим 26 лютого 1969 р., для збереження, відтворення і популяризації кращих зразків українського народного зодчества, прикладного мистецтва, промислів та народного побуту.

Основна організаційна робота з організації цього урядового рішення покладалась на П. Т. Тронька. Необхідно було задіяти фахівців різних професій, провести величезну пошукову роботу, розробити методику відбору експонатів, технологію їх передислокації, консервації та реставрації, оформити концепцію експозиційного представлення пам'яток народного зодчества окремими поселеннями або фрагментами поселень в органічному поєднанні з навколишнім ландшафтом. Багатопланова робота увінчалася успіхом. 17 липня 1976 р. було відкрито першу чергу Державного музею народної архітектури та побуту України.

Нині музей є найпрекраснішим музейним комплексом Європи, який займає територію 150 га, де було встановлено 320 унікальних споруд — пам'яток народного зодчества XVI–XX ст. з Середньої Наддніпрянщини, Слобожанщини, Полісся, Поділля, Карпат, Південної України. Тут зберігається 80 тисяч експонатів — зразків українського народного одягу, ткацтва, предметів побуту, керамічних і дерев'яних виробів, світського і церковного малярства. Усе це разом створює неповторний образ українського села, збережений для нас і наших нащадків. Усі витрати на спорудження музею було здійснено за кошти Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. П. Т. Тронько брав безпосередню участь у розробці наукової концепції найбільшого в світі скансену, активно втручався в усі чорнові процеси відтворення кожної хати, кожного вітряка, криниці [6, с. 69]. Історичною прикрасою музею стала Троїцька церква 1773 року, збудована на кошти П. Калнишевського, останнього кошового отамана Запорозької Січі. Багаторічна дослідницька діяльність музейників, їх високий фаховий рівень сприяли тому, що музей став науковою установою у складі НАН України. Водночас це улюблене місце відпочинку киян та гостей столиці [7, с. 53–54].

Сфера наукових інтересів П. Т. Тронька була надзвичайно широкою. Пріоритетним напрямом його наукових пошуків було все те, що пов'язано зі сферою історичної пам'яті. Він не втомлювався постійно нагадувати

всім, що нашу історію треба приймати такою, якою вона була, у всій багатобарвності її героїчних і трагічних сторінок, і не намагатися безкінечно переписувати її на догоду політичній кон'юктурі. Найбільш хвилюючою для вченого була тема народного подвигу в роки Великої Вітчизняної війни. Тема війни вистраждана власним життям, адже він пройшов її важкими дорогами від західних кордонів України до Сталінграда, був контужений, нагороджений бойовими нагородами.

Учений підготував цілу низку монографій, зокрема “Безсмертя юних”, “В боях за Вітчизну (1941–1945 рр.)”, “Подвиг твоїх батьків”, “Народу сила незборима”, “Защищая советскую Родину”. Петро Тимофійович був автором, керівником, членом редколегії кількох фундаментальних праць: “Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.” у 3 томах, збірник документів “Київщина в роки Великої Вітчизняної війни”. Загалом же в його науковому доробку — понад 600 друківаних праць, у тому числі 17 монографій [8, с. 13].

Щоб відтворити й залишити в пам'яті нащадків дійсні масштаби війни, участі в ній народу України, понесених важких втрат, було прийняте рішення про створення в Києві Українського державного музею Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Як згадував тодішній заступник Голови Ради Міністрів України П. Т. Тронько, відбулась зустріч першого секретаря ЦК Компартії України В. Щербицького з відомим скульптором Є. Вучетичем, який радо прийняв пропозицію виконати проект майбутнього музею. “Мені приємно, що автор проекту Є. Вучетич назвав мене своїм комісаром” [4, с. 39]. Петро Тимофійович був одним із керівників цього будівництва, за що отримав Почесну грамоту Верховної Ради УРСР. З фондів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури на спорудження меморіального комплексу було перераховано 10 млн крб [9, с. 28] Музей був зведений у 1981 році. Понад 15 тисяч експонатів представлені в експозиції 14 залів музею, на мармурових пілонах — назви 1 152 військових частин та з'єднань, які відзначилися під час визволення України і яким присвоєні почесні найменування визволених населених пунктів [10, с. 41].

За кращі історичні дослідження, присвячені висвітленню подій Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., за цикл праць “Внесок України у Перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.” академіку НАН України П. Т. Троньку у квітні 2010 року було вручено премію НАН України.

Петро Тимофійович був переконаний у тому, що перспектива реалізації регіональних історичних досліджень найкраще буде розкриватися у структурі Інституту історії АН України. З 1979 року розпочав функціонувати відділ історичного краєзнавства. Паралельно з інституалізацією регіональних досліджень академік П. Т. Тронько у 1990 році відродив засновану ще в 1925 році, Спільку краєзнавців України. У важкій боротьбі з чиновництвом, знаходячи консенсусні рішення з керівництвом держави, він домігся присвоєння статусу “національної” Всеукраїнській спілці краєзнавців [3, с. 12–13].

В останні роки життя яскраво проявилась ще одна грань таланту П. Т. Тронька: з його подачі і під його керівництвом набула реального

змісту масштабна програма відтворення видатних пам'яток історії та культури. Разом з видатним О. Т. Гончаром та відомим краєзнавцем Л. П. Силиним він підняв громадськість на масштабну роботу з відтворення наших святинь. І відроджені сяючі куполи Михайлівського Золотоверхого та Успенського соборів Києво-Печерської лаври сприймаються як рукотворне чудо, як данина пам'яті і вдячності творчому генію зодчих минулого.

Як вчений та громадський діяч П. Т. Тронько гостро відчував соціальний запит суспільства. Це особливо проявилось у здійсненні науково-видавничого проекту "Реабілітовані історією". Ідея сформувалася при дослідженні масових політичних репресій стосовно членів Українського краєзнавчого комітету. Після видання книг "Репресоване краєзнавство" [11] та "Реабілітовані історією" [12] постала необхідність розгортання масштабних досліджень щодо політичних репресій радянської доби. Правовою основою вивчення проблеми став Закон України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні", прийнятий Верховною Радою України 17 квітня 1991 р.

Прагнучи надати системного характеру в дослідженні політичних репресій, президент Національної академії наук України академік Б. Патон, голова Служби безпеки України Є. Марчук, голова Держкомвидаву України Ю. Дяченко та голова правління Всеукраїнської спілки краєзнавців, академік П. Тронько звернулися до Президії Верховної Ради України з пропозицією про підготовку в масштабах всієї держави багатотомної науково-документальної серії книг "Реабілітовані історією", які дадуть можливість глибоко і всебічно вивчити національну історію, особливо тих її сторінок, що упродовж тривалого часу невивірвано замовчувалися. Ініціатива науковців та громадськості була підтримана Президією Верховної Ради України 6 квітня 1992 р. та Кабінетом Міністрів України 11 вересня 1992 р.

Організацію запланованої роботи з підготовки науково-видавничого проекту було доручено Головній редакційній колегії науково-документальної серії книг "Реабілітовані історією", яку очолив академік НАН України П. Т. Тронько. В областях формувались редколегії та науково-редакційні групи, які розпочали підготовку обласних томів. У їх склад увійшли науковці, викладачі вищих навчальних закладів, працівники архівних та культурно-освітніх установ, органів Служби безпеки, внутрішніх справ, суду, прокуратури, громадських організацій. До цієї справи залучалися творчі спілки, громадські об'єднання колишніх політв'язнів, репресованих, широкі кола краєзнавців та зацікавлених громадян.

Заплановане видання за своїм спрямуванням, формою та змістом не мало аналогів не лише в республіках колишнього СРСР, а й у світовій практиці. Багатотомна наукова праця мала містити узагальнення, які дозволяли б з'ясувати природу тоталітарного устрою, і водночас служила своєрідним меморіалом тим, хто став жертвою немилосердної системи [13, арк. 3].

Започатковуючи Державну програму, Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг "Реабілітовані історією" не мала належного уявлення ні про масштаби політичних репресій, ні про кількість

архівних документів, які підлягали вивченню, ні про ареали їх зберігання. Спочатку планувалося видати 25 томів. Проведена пошукова робота дозволила опрацювати надзвичайно великий обсяг зібраних матеріалів у областях України. Не дивлячись на складну економічну ситуацію, відомчі суперечки, Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією” видала при житті Петра Тимофійовича 62 книги обласних томів. Нині вийшли з друку ще 44 книги обласних томів. Розпочату справу академіка продовжують його учні. Отож реалізація Державної програми “Реабілітовані історією”, започаткованої академіком П. Т. Троньком, — це величний пам’ятник безневинно убієнним нашим співвітчизникам, вирок тоталітарній системі.

Подвижницька праця Петра Тимофійовича в роки мирного будівництва відзначена чисельними нагородами, в тому числі орденами Леніна, Жовтневої революції, чотирма орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, “За заслуги” 3-го ступеня, а також багатьма медалями, двома Почесними грамотами Президії Верховної Ради УРСР, Почесними грамотами Президії Верховної Ради Білоруської РСР та Естонської РСР. Він був лауреатом Державної премії СРСР галузі науки і техніки 1976 року, премії Ленінського комсомолу 1984 року, республіканської премії ім. Миколи Островського 1987 року, почесним громадянином Києва, Харкова, Богодухова, Лебедина, Переяслава-Хмельницького, Канева, Кам’янця-Подільського.

У незалежній Україні діяльність завідувача відділом регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України, голови Національної спілки краєзнавців, доктора історичних наук, академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька теж була гідно оцінена. Указом Президента України від 7 липня 2000 р. йому було присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави, а згодом нагороджено орденами Св. Рівноапостольного великого князя Володимира I і II ступенів та князя Ярослава Мудрого V ступеня. Протягом 2000–2011 рр. він обіймав посади голів Наглядової ради Національного музею історії України, Міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства, був членом Наглядової ради Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, координаційної міжвідомчої ради Всеукраїнського комітету збереження та відродження острова Хортиця, Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони культурної спадщини. Без його участі не обходилась і освітянська сфера. Петро Тимофійович був головою Наглядової ради Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, почесним професором Дніпропетровської національної гірничої академії, Міжнародної академії управління персоналом, Чернігівського, Кам’янець-Подільського й Кіровоградського педуніверситетів, почесним доктором Київського, Харківського, Дніпропетровського, Хмельницького і Донецького національних університетів, а також Хмельницького університету управління та права й Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова.

Помер П. Т. Тронько 12 вересня 2011 року на 97-му році життя і похований на Байковому кладовищі в Києві.

Цьогорічний ювілей, який відзначила наукова спільнота і громадськість, став даниною пам'яті Людині, життя якої є прикладом служіння Україні; Людині, яка доклала колосальних зусиль для піднесення національної культури, сумлінно працювала на благо рідного народу і залишила по собі неоціненну наукову та соціокультурну спадщину.

Список використаних джерел

1. *Реєнт, О.* Патріарх Українського краєзнавства [Текст] / О. Реєнт // Що ми залишаємо нащадкам? Документально-публіцистичне видання / за ред. В. А. Смолія. — К. : [Б.в.], 2008. — С. 48–59.
2. *Скляренко, Є. М.* Історик і час [Текст] / Є. Скляренко. — К. : Поліпром, 2005. — 53 с.
3. *Смолій, В.* Досвід вченого та талант організатора: наукова та громадська діяльність академіка НАН України П. Т. Тронька [Текст] / В. Смолій // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. — Вип. 36. — К. : Інститут історії України НАН України, 2008. — С. 5–15.
4. *Денисенко, Г.* Подвижницька діяльність академіка П. Т. Тронька на ниві охорони і збереження національної історико-культурної спадщини [Текст] / Г. Денисенко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. — Вип. 36. — К. : Інститут історії України НАН України, 2008. — С. 32–48.
5. *Смолій, В.* Учений, людина, громадянин [Текст] / В. Смолій // Що ми залишаємо нащадкам? Документально-публіцистичне видання / за ред. В. А. Смолія. — К. : [Б.в.], 2008. — С. 24–29.
6. *Шевченко, Ф.* На варті народних святинь [Текст] / В. Шевченко // Що ми залишаємо нащадкам? Документально-публіцистичне видання / за ред. В. А. Смолія. — К. : [Б.в.], 2008. — С. 67–73.
7. *Маньківська, Р.* Внесок академіка НАН України П. Т. Тронька в теорію і практику музейної справи України [Текст] / Р. Маньківська // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. — Вип. 36. — К. : Інститут історії України НАН України, 2008. — С. 49–61.
8. *Литвин, В.* Передмова [Текст] / В. Литвин // Що ми залишаємо нащадкам? Документально-публіцистичне видання / за ред. В. А. Смолія. — К. : [Б.в.], 2008. — С. 11–14.
9. *Реєнт, О.* Слово про академіка НАН України П. Т. Тронька [Текст] / О. Реєнт // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. — Вип. 36. — К. : Інститут історії України НАН України, 2008. — С. 15–31.
10. *Легасова, Л. В.* Центральний музейний осередок історії Великої Вітчизняної війни. До 55-річчя Перемоги [Текст] / Л. В. Легасова // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст. — К., 2000. — Вип. 4. — С. 37–41.
11. Репресоване краєзнавство (20–30-і рр.) [Текст] / Ін-т історії України НАН України; Редкол.: П. Т. Тронько (гол.) та ін. — К. : Рідний край, 1991. — 506 с.
12. Реабілітовані історією [Текст] / Ін-т історії України НАН України ; відп. ред. П. Т. Тронько. — К., Полтава : Рідний край, 1992. — 402 с.
13. Звіт Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією” за 1993–2000 рр. [Текст] // Поточний архів

Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією”. — Арк. 1–3.

Надійшла до редакції 13.07.2015

Мисинкевич Л. Л. Жизнь, отданная людям и науке (к 100-летию со дня рождения академика П. Т. Тронько)

Раскрывается жизненный путь и основные этапы общественно-политической и научной деятельности Героя Украины, академика НАН Украины П. Т. Тронько.

Ключевые слова: П. Т. Тронько, краеведение, историко-культурное наследие, казачество, комсомол, памятникоохранная деятельность, “Реабилитированные историей”.

Misinkevych, L. L. Life which is given to People and Science (the Centenary Anniversary of the Birth of Academician P. T. Tronko)

The article tells about life and the main stages of socio-political and scientific activity of the Hero of Ukraine, academician of NAS Ukraine P. T. Tronko

Keywords: P. T. Tronko, regional studies, historical and cultural heritage, cossacks, komsomol, monument protection activities, “Rehabilitated by History”.

